

OVER HET NUT EN NADEEL VAN SPORTETHIEK

“alles van waarde is weerloos
wordt van aanraakbaarheid rijk
en aan alles gelijk”
Lucebert (1974, *De zeer oude zingt*)

*Ignaaus Devisch*¹

Abstract – Ethics in sports has become more popular. When it comes down to ethics of sports, it is ethics’ explicit ambition to evaluate sports in a critical way and to ask for what ought to be. One could ask, with Nietzsche, what it means for ethics to reflect upon sports and what its pro’s and con’s are? Not only this question deals with what ethics has to say about sports, but also how it aims to endorse the critical potential of its reflection to sports as such. In our paper, we defend the thesis that if ethics of sports has a task to fulfill, it is not in telling sportsmen and sportswomen what they ought to do (or not) and running the risk of becoming a procedural instance which is only needed to legitimate certain practices of sports. What is needed, most and for all, is to offer society a forum of profound reflection upon sports in its societal context. We illustrate this with the outline of two cases, one on cyclist Tom Boonen and one on brutal tackles in football.

Inleiding

In ‘Vom Nutz und Nachteil der Geschichte’, het tweede essay uit *Unzeitgemässe Betrachtungen*, schetst Friedrich Nietzsche (1998) de volgende situatie:

“Beschouwen we de kudde die grazend aan ons voorbijgaat: zij weet niet wat gisteren, wat vandaag is, springt rond, vreet, rust, verteert, springt weer, en zo van de morgen tot de nacht en van dag tot dag, aan haar lust en onlust kort angelijnd, namelijk aan de pin van het moment, en daarom noch zwaarmoedig, noch verveeld. Dit te zien is de mens niet aangenaam, omdat hij tegenover het dier op zijn menszijn pocht en toch afgunstig zijn geluk gadeslaat – want dat is het enige wat hij wil, net als het dier noch verveeld, noch onder smarten leven, en toch wil hij het tevergeefs, omdat hij het niet op dezelfde manier wil als het dier. De mens vraagt het dier wel eens: waarom vertel je me niet over je geluk en kijk je me alleen maar aan? Het dier wil wel antwoorden en zeggen: dat komt doordat ik altijd meteen vergeet wat ik wilde zeggen – maar toen vergat het ook dit antwoord alweer en zweeg: zodat de mens zich erover verwonderde.”

¹ Prof. dr. Ignaaus Devisch is als filosoof verbonden aan de Arteveldehogeschool, de Universiteit Gent en Radboud Universiteit Nijmegen. Hij doceert er sociale en medische filosofie en ethiek. Hij studeerde aan de universiteiten van Gent en Brussel en promoveerde in 2002. Hij publiceert regelmatig in binnen- en buitenland over sociale en politieke filosofie, over ethiek, sportfilosofie en medische filosofie. Hij is tevens voorzitter van VZW De Maakbare Mens. Contact: ignaausdevisch@scarlet.be, ignaaus.devisch@ugent.be.

Met bovenstaande denkoefening begint Nietzsche zijn bespiegelingen over het nut en het nadeel van de geschiedenis. Enerzijds, zo stelt hij, is de geschiedenis nuttig voor een cultuur in wording en kan ze een belofte voor de toekomst inhouden: vanuit het verleden vormen we onszelf. Anderzijds moet de mens noodzakelijkerwijze vergeten om te kunnen handelen, wil hij niet vervallen in een antiquarisch bewaren van de geschiedenis waarbij de mens zichzelf imaginair een groots verleden toebedeelt en zijn actuele leven herleidt tot het conserveren van dat denkbeeldige verleden. Willen we dit euvel vermijden dan moeten we eens ze is begrepen, de geschiedenis vergeten en overgaan tot handelen. Kortom, zowel een overmaat als een schrijnend tekort aan geschiedenis fnuikt de mens die Nietzsche voor ogen hield: hij die krachtige daden stelt en het leven aankan en dus in zekere zin zelf historie maakt.

Om maar meteen de grote oversteek te maken: is diezelfde nietzscheaanse balans niet voortdurend van belang zodra we over sport praten? Immers, wie zich als sporter, sportploeg of sportnatie wentelt in een nostalgische mijmering over een groots verleden – iets waarin nota bene voetballend België steeds beter wordt – vergeet te zien dat hij in het heden niet langer aan handelen toekomt. Wie deze historie als monument vastlegt, is niet langer een cultuur in wording, maar een museum, een bewaarplaats van mummies uit het verleden. Wie daarentegen niet kijkt naar het verleden dreigt dermate op te gaan in het heden, dat hij louter noviteit is, nieuwlichterij die het verleden niet kritisch ondervraagt en misschien daardoor nooit de kans zal creëren historisch te worden.

Wie bovendien over sport praat of nadenkt op een specifieke manier, met name vanuit ethisch oogpunt, heeft uitdrukkelijk geen antiquarische geschiedenis voor ogen, zo hou ik mij voor. Immers, wil sportethiek niet vooral een *kritische* geschiedenis van de sport uitwerken, een genre waarover Nietzsche het in datzelfde essay trouwens uitvoerig heeft? Ethiek heeft de uitdrukkelijke bedoeling om het sportgebeuren op een aantal punten kritisch te evalueren en de vraag te stellen naar wat hoort, naar wat wenselijk zou zijn.

Wat, zo zou ik hier met Nietzsche willen voorleggen, zou het bijgevolg kunnen betekenen dat ethiek zich kritisch buigt over sport? Die vraag gaat niet alleen na wat ethiek over sport te zeggen heeft, maar ook hoe ze denkt het kritisch potentieel van dat ‘zeggen’ aan te wenden tegenover de sport.

1. Een aantal valkuilen

Sportethiek zit duidelijk in de lift, ook in ons taalgebied. Waren er in de lage landen tot voor kort maar enkele ethici of filosofen die het zich verwaarden de sport als object van reflectie te nemen (Tamboer & Steenbergen 2000), dan is dat vandaag anders. Met name de vraag naar waarden en normen in de sport neemt toe, zowel nationaal als internationaal en de academische reflectie erover neemt breidt navenant uit. (Tännsjö & Tamburini 2000; Pawlenka 2005; McNamee 2007). Wanneer enkele maanden terug de bewuste Witsel-tackle een storm joeg doorheen een kalme zondagavond in België, zei Anderlechtmanager Herman van Holsbeeck het meteen: ‘er is nood aan meer ethiek in de voetbalsport’. Zijn oproep kreeg en krijgt dezer dagen veel bijval. Die affaire is trouwens geen alleenstaand geval. Bij regelmaat zijn er berichten van agressie op en rond

het sportgebeuren, van fraude en chantage of andere zaken die telkens opnieuw aanleiding geven tot de roep om ethische reflectie of een ethische code.

Een ethicus zou in principe blij moeten zijn met deze aandacht. Eindelijk, zo zou hij of zij kunnen denken, is er erkenning voor de nood aan ethiek in de sport. Nu steeds meer mensen die nood lijken te erkennen, is voor diezelfde ethicus de verleiding bijgevolg zeer groot om meteen op die roep in te gaan en hapklare adviezen aan te leveren over hoe het met de sport verder moet. Immers, bestaat er geen overvloed aan wanpraktijken in het hedendaagse sportgebeuren – van kindermisbruik over financieel gesjoemel tot het geweld op en rond sportterreinen – die de aanwezigheid van ethiek in deze maatschappelijke sfeer meer dan rechtvaardigen? (David 2004; Mathias 2004) Zeer zeker, de urgentie hiertoe is groot. Nochtans is dat nu juist wat ik niet wil doen in deze tekst. Niet dat ik geen voordelen zie in deze aandacht of dat ik het oneens ben met de urgente nood aan bijvoorbeeld ethische codes in de sport, maar sta me toe het in deze tekst over een andere boeg te gooien. Ik wil met name de aandacht voor ethiek in de sport wantrouwen en er niet a priori van uit gaan dat het toenemende succes van ethiek in de sport een louter positieve aangelegenheid is.

In een eerdere studie heb ik dit wantrouwen omschreven als de *verleiding van de ethiek* (Devisch & Verschraegen 2003): omdat ethiek een populair woord is, bestaat het risico dat het wordt ingezet als schaamlapje, loutere ‘window dressing’, als legitimatie om een goed imago aan te houden maar ondertussen de grond van de zaak niet te moeten aanpakken. Immers, iets als ethisch naar voren schuiven, betekent zoveel als: waag het niet het te bekritisieren want het is juist. Toenmalig Belgisch buitenlandminister Louis Michel had dit zeer goed ingezien wanneer hij in 2002 voor de camera’s vertelde dat hij zich ‘moreel op zijn gemak voelde’ nadat hij de wapenleveringen aan het instabiele want in burgeroorlog zijnde Nepal had doorgedrukt in de federale Belgische regering, een beslissing die juist ethisch bijzonder contesteerbaar was.

Mijn ‘filosofische geste’ om het inroepen van sportethiek te wantrouwen, houdt geen verband met een principieel wantrouwen tegenover ethiek in se, maar eerder met wat Jacques Derrida in *Geweld en metafysica* (1996) heeft omschreven als ‘de vraag naar de vraag’. Daarmee bedoelt hij dat filosoferen erin bestaat om het vertrekpunt van waaruit we vragen stellen mee in rekening te brengen in de vragen die we stellen. Bepaalde vragen impliceren immers bij voorbaat hun antwoord. De vraag ‘hoe kunnen we ethiek een betere plaats verschaffen in het sportgebeuren’ vooronderstelt dat de vraag *of* dat wel het geval moet zijn, bij voorbaat al beantwoord is. Wie ingaat op de vraag naar sportethiek moet van hieruit ook de vraag stellen naar de wijze waarop ethiek wordt ingezet, zeg maar de maatschappelijke plaats van ethiek. Wanneer ethiek een kritische blik op het sportgebeuren wil cultiveren, dan zal de derridaanse geste me dunkt goed van pas komen.

Indien ik een theoretische en praktische taak weggelegd zie voor de discipline sportethiek, dan moet die niet zozeer vertellen wat sporters al dan niet moeten doen, maar eerder (en onder meer) stilstaan bij de kwestie hoe en wanneer mensen in naam van ethiek in de sport spreken en de inzet van dit spreken in kaart brengen. Waarom bijvoorbeeld is er momenteel een plotse opstoot aan ‘normen en waarden’ in de sport? Waarom staan we nu stil bij bepaalde wandaden op een voetbalveld? Waarom was de Witseltackle over de grens en veel andere fouten niet? Of nog breder: wat is er aan de hand dat we de confrontatie met onze eigen zeden en gewoonten in topsport plots ‘er over’ vin-

den? Bij momenten van ‘morele verontwaardiging’ kun je veel bijleren over normen en waarden in een samenleving. Nadat het latere slachtoffer Wasilewski nog maar eens een ‘elleboog’ had uitgedeeld, zei bijvoorbeeld in 2009 augustus de trainer van Anderlecht nog dat ‘dit nu eenmaal Wasilewski is’. Ethiek was toen blijkbaar minder nodig.

Sportethiek is omwille van die preciaire situatie een moeilijke discipline. Blijkbaar moet het zich soms met grote urgentie lenen tot advies over een aantal actuele kwesties, maar wordt het tegelijk verondersteld dat niet altijd te doen. Indien sportethiek zich daarom niet buigt over de plaats van waaruit ze opereert of over de wijze waarop ze als discipline wordt geappelleerd, dan lijkt ze als discipline bij voorbaat gekortwiekt. Indien ze te weinig historisch omgaat met de vraag naar zichzelf – wanneer wordt ethiek ingeroepen, vanuit welke motieven of doeleinden – dan is ze nietzscheaans gesproken onhistorisch: ethiek wordt dan ingeroepen om het zogenaamd toenemend geweld of de normvervaging in te dijken op die momenten dat de goegemeente uit de sport het nodig acht. Laat ik meteen mijn stelling lanceren om er verderop in deze tekst argumenten voor aan te leveren: indien sportethiek zich moet of wil beperken tot het meedeinen op de golven van morele verontwaardiging omtrent de evolutie van sport – vertrekken van zinnen als ‘waarmee is men bezig?’ of ‘hoe is het zo ver kunnen komen?’ – en vervolgens aangeven waaruit de juiste weg dan wel zou bestaan, dan is ze maatschappelijk en filosofisch volkomen oninteressant. Zelfs al kun je morele verontwaardiging een wijsgerige inslag toedichten – ten slotte vertrekt het vanuit de verwondering over een aantal zaken –, een filosofische of ethische reflectie die naam waardig vraagt veel meer dan dat. Het moreel scandaleuze karakter afkondigen van iets is één ding – de morele verontwaardiging –, het problematische daarvan denken – de filosofische reflectie –, is een ander ding. Een loutere moralisering van het sportgebeuren daarentegen levert op zich weinig op.

Met ‘moralisering’ bedoel ik dat we sport uitsluitend evalueren op basis van onze bestaande morele voorkeur voor bepaalde zaken en van daaruit een opdeling maken tussen goed en kwaad. Bijvoorbeeld de wijze waarop we het dopingdebat voeren, gaat meestal uit van een scheidslijn tussen bedrieglijke zondaars enerzijds en zuiveren anderzijds. Morele verontwaardiging, hoe goed bedoeld ook, laat veelal het probleem ten gronde voor wat het is. Bovendien vertrekt hij of zij die zich verontwaardigt (ongewild) vanuit een morele superioriteit door als een alziend oog commentaar te leveren op een veelheid aan verwerpelijke fenomenen of personen waartoe men blijkbaar zelf nooit behoort. Een typisch fenomeen is de supporter die zijn idool toejuicht om hem vooruit te schreeuwen – ‘wij hebben gewonnen’ – totdat die laatste op doping op doping wordt betrapt, waarna onvermijdelijk volgt: ‘ik heb het altijd geweten, zij slikken allemaal’. Die distantiëring is filosofisch gezien een interessante aangelegenheid. Indien we bijvoorbeeld uitgaan van de gedachte ‘kijk eens waarmee men bezig is’, dan is het maar zeer de vraag waarom wij van dat *men* niet zelf deel zouden uitmaken? Sinds Martin Heideggers *Zijn en Tijd* is het immers duidelijk dat we elke uitspraak over het *men* – ‘men eet steeds meer ongezond’, ‘men kijkt teveel televisie’, ‘men is gewelddadig’ – alleen vanuit datzelfde *men* kunnen articuleren voor de eenvoudige reden dat wij dat *men* zijn. Het *men*, zo stelt Heidegger, is een *existentiaal*, een fundamentele structuur van onze existentie waarin wij altijd al zijn in opgenomen en waaraan wij niet kunnen ontsnappen (Heidegger 1998). Vertaald naar de problematiek van hierboven: het feitelijke opzet van morele verontwaardiging – waarmee is men bezig? – dreigt steeds te opereren vanuit een buitenmaatschappelijk punt dat zou ontsnappen aan de verdwazing

waaraan men zou ten prooi vallen. Elke verontwaardiging over het sportgebeuren in onze samenleving maakt nochtans onvermijdelijk zelf deel uit van die samenleving. Indien *men* ergens mee bezig is dat *onze* verontwaardiging verdient, dan zijn ook *wij* het die op dat *ergens* betrokken zijn.

2. Het ethos in de sport: twee casussen

Samengevat en ouderwets geformuleerd: het ‘programma’ van een sportethiek hangt onvermijdelijk samen met de noodzaak van een bevraging van de bredere context van het sportgebeuren. Indien we de ethische vraag, de vraag naar het ethos van en in de sport, willen stellen, dan is de maatschappelijke plaats van waaruit we die vraag stellen evenzeer van belang: van waaruit krijgt het spreken van de sportethicus gestalte? Laat ik die vraag concreter maken door twee casussen uit te werken uit het afgelopen jaar: de Boonen-kwestie enerzijds en de Witsel-affaire anderzijds. De laatste casus werk ik uit door ze te contrasteren met (het uitblijven van) de Goreux-affaire – ik licht dit verderop toe. In die kwesties ga ik na hoe en wanneer ethiek wordt geappelleerd, en vooral ook hoe en wanneer dat niet het geval is.

Te beginnen met de heisa rond het cocaïne-gebruik van Tom Boonen. Eind juni 2009 werd deze Belgische wielrenner – niet voor de eerste keer, dat moet gezegd – betrappt op het gebruik van cocaïne maar buiten competitie, dus een schorsing was niet aan de orde. Zo juist voor de start van de Ronde van Frankrijk vonden de organisatoren – het ASO of Amaury Sport Organisation – de deelname van Tom Boonen niettemin ongepast, en vonden ze iets nieuws uit om Boonen alsnog te weren omdat zijn deelname “invoquant une atteinte à son image et à sa réputation”, zoals het interne reglement van ASO, de organisator van de ronde, stipuleert.² Kortom, Boonens deelname zou het imago van de Tour schaden. De levensstijl van de gemediatiseerde topsporter Boonen zou schadelijk zijn als normatief voorbeeld voor de buitenwereld en dus paste hij er niet in. Uiteindelijk heeft de renner na een korte procedureslag alsnog zijn deelname kunnen forceren, ook al heeft hij er tijdens die ronde maar weinig van gebakken. Dit laatste geheel terzijde.

Wat telt, is de kwestie dat een bepaald imago – een imago refereert onvermijdelijk aan normen en waarden, levensstijl of gedrag – werd ingezet om over een persoon te oordelen. Laat ik deze referentie nog wat verder uitspitten en naar de eerder geformuleerde vraagstelling terugkeren: hoe en waarom wordt ethiek hier in stelling gebracht? Anders gezegd: waarop wijst het gebruik van ethiek of van imago in deze context? Het imago van de Ronde is in deze casus duidelijk ingezet om een bepaald soort gedrag als fout of onethisch te bestempelen. Dat een topsporter een lijntje snuift, past niet bij het imago dat die sport wil uitdragen.

Gesteld dat we ons hiermee akkoord verklaren, is dit werkelijk de kwestie? Indien het ASO zichzelf plots een ethisch imago wil aanmeten, doet ze dat dan niet vooral omdat ze op dat vlak een imagoprobleem heeft? Je moet al je hersenen pijnigen om je een ronde van Frankrijk te herinneren waarin renners niet werden betrappt op doping, voor, tijdens of na de tour. De laatste jaren kun je er bijna prat op gaan dat van de top tien klassementsrijders, er na de tour zeker nog enkele van de tabel zullen verdwijnen we-

² http://sports.orange.fr/cm/cyclisme/200927/boonen-au-depart_233994.html

gens consumptie van verboden spul. Kortom, het imago van de ronde van Frankrijk is bijzonder slecht en dat beseffen de organisatoren waarschijnlijk maar al te goed. Dat het ASO een imagoschade claimt, heeft bijgevolg vooral te maken dat het graag een welbepaald imago zou hebben maar er vooralsnog niet in geslaagd is dat te bereiken. Immers, wie roept nu zijn imago in wanneer hij geen imagoprobleem heeft? Anders gezegd, we hebben hier te maken met een oude retorische truc: je schuift het probleem (een goed imago) gewoon als oplossing (een goed imago) naar voren en masseert op die manier de moeilijkheden weg. Ethiek, onder de noemer van imago, wordt hier uitdrukkelijk ingezet als een vorm van window dressing. Zoals andere bedrijven of organisaties doet ook het ASO er alles aan om een 'ethisch' imago te bekomen, omdat dit nu eenmaal goed staat bij de publieke opinie (Devisch & Verschraegen 2003).

Me dunkt is de nodige scepsis hier op zijn plaats. Immers, de vraag luidt of renners en bij uitbreiding sporters inderdaad een bepaald imago moeten uitdragen en welke dit dan zou moeten zijn. Topsporters hebben vandaag een zeer uitgesproken imago: ze zijn vaak wansmakelijk rijk en velen laten niet na dit met hun exuberante levensstijl te etaleren; zowat alle media behandelen hen als supersterren en aanbidding is hun deel: dure auto's, de mooiste vrouwen, glitterpakjes, et cetera. Blijkbaar is deze vorm van 'high capitalism' niet schadelijk voor het imago van de ronde van Frankrijk. Wel integendeel, de ronde of andere grote sportevenementen cultiveren dit net omdat het de kern van hun marktactiviteit uitmaakt: winst maken via de publieke aandacht voor sport. Hoe meer sterren, hoe meer aandacht, hoe meer middelen, et cetera. Zolang een bepaald aspect van het imago de kassa dient, is het dus toegelaten; zodra iets dreigt tegen de haren in te strijken, kan het niet, want controversie is uit den boze om middelen en sponsors te verwerven. De ronde van Frankrijk wil zich imagogewijs best wel associëren met gênante rijkdom – voor wat een volkssport heet te zijn toch opmerkelijk – maar niet met sporters die even een lijntje snuiven.

Kortom, ethiek en het uitdragen van een bepaald imago worden hier zeer selectief ingezet. Is het niet zonneklaar dat wanneer je het criterium van een goed imago toepast op andere renners, zowel in het verleden als nu, het ASO er wel eens bekaaid zou van af kunnen komen? Had Laurent Fignon een goed imago? Had de dopingzondaar Richard Virenque een goed imago? Of algemener: heeft het Spaanse wielrennen vandaag een goed imago? Nee toch, maar zij werden niet geweerd wegens commercieel veel te interessant. Anders gezegd, ethiek past in het plaatje zolang de organisatie er winst uithaalt en het hoeft geen betoog dat wanneer de winst in het gedrang komt, ethiek met een trap in haar kont de deur wordt gewezen. Sportethiek is in die context een doekje voor het bloeden, maar een echte rol van betekenis speelt ze hier niet.

Ik herinner nog even aan Derrida's 'vraag naar de vraag'. Immers, op deze imago-kwestie kunnen we verschillende vragen loslaten, bijvoorbeeld 'moet een sporter een juist imago uitdragen?', maar evengoed 'wie bepaalt het imago waaraan sporters moeten beantwoorden?' of 'wiens belangen zijn gediend met welk imago en wat is de relatie tot sport?', et cetera. Indien we ons beperken tot de eerste vraag – strikt genomen de meest ethische vraag – hebben we bijzonder veel uit ons vizier gehouden: de politieke context, de economische belangen, het tijds kader, ga zo maar verder. Ook al overstijgen deze kwesties de sportethische vragen *sensu stricto*, ze zijn niettemin cruciaal voor een analyse en goed begrip van deze casus. De (ethische) vraag naar het imago van de sport is

natuurlijk een zeer relevante vraag, maar alleen voor zover de bredere context van de vraag zelf mee in rekening wordt gebracht.

3. Intentie en gevolg

De tweede kwestie of casus komt deze keer niet uit het wielrennen maar uit het voetbal. Het najaar van 2009 zal voetballend België onvermijdelijk blijven associëren met de zogenaamde Witsel-Wasilewski affaire. Tijdens een voetbalwedstrijd pleegde de eerste een aanslag op het been van de tweede, om niet te zeggen dat hij dat been er zowat afstampte, met maanden revalidatie tot gevolg en eind anno 2009 de bezorgdheid of deze speler ooit nog op topniveau zal sporten. De dader, Axel Witsel, kreeg de banbliksems over zich heen; hij werd eerst net niet aan de galg opgehangen, maar kreeg later een al bij al milde straf die hem tien speeldagen van de voetbalvelden hield. Wat er ook van zij, het land stond in rep en roer en velen kwamen woorden tekort om hun morele verontwaardiging te articuleren. Er werd levenslange schorsing geëist en indien er heropvoedingskampen hadden bestaan, de betrokkene werd er heen gestuurd.

Enkele maanden later, eind november 2009 om precies te zijn, pleegt een ploeggenoot van Witsel, Réginal Moreux, een gelijkaardig feit door zijn rechtervoet te parkeren op de enkel van zijn tegenstander. Was de fout uitzonderlijk brutaal, dan was de uitleg van de dader al minstens even exceptioneel: 'Er zat plots een enkel onder mijn voet.' Heel inventief want daarmee knipt hij de band door tussen zijn daad en de feiten. Helaas voor de speler doet zijn uitleg de feiten behoorlijk wat geweld aan.

Heel interessant in deze is het contrast in de reacties op deze twee daden van geweld op een sportterrein. Terwijl enkele maanden daarvoor het land in rep en roer stond omdat een been was afgestampt, bleef het bij het tweede voorval vrij stil want met het slachtoffer was het deze keer veel beter gesteld. Terwijl er enkele maanden voorheen met algehele consensus werd gepleit voor meer ethiek in de voetbalsport, dan weergalmdde dat woord op die andere avond nauwelijks.

Laten we daarom eens nagaan hoe in deze context aan ethiek wordt geappelleerd.³ In de analyse hiervan vertrek ik van de vraag vanuit welke waarden en vanuit welke ethiek, we sport benaderen. Laat ik voor het gemak twee modellen naar voren schuiven, het kantiaanse model enerzijds en het benthamiaanse, utilitaire model anderzijds. De kantiaanse ethiek is van oudsher gericht op de intentie van ons handelen, terwijl de utilitaristische ethiek van Bentham zich eerder focust op de gevolgen van ons handelen.

Ter heropfrissing: zoals bekend gaat Kant ervan uit dat wij bepaalde intentie moeten ontwikkelen, gericht op het vervullen van onze plicht, willen we ons handelen als ethisch bestempelen. In naam van mijn vrijheid neem ik voor mezelf de plicht op ethisch te zijn. Ik doe dat omdat ik als redelijk wezen inzie dat ik het moet doen en dus wil ik het doen.⁴ Kortom, niet de consequentie van mijn handelen staat hier voorop maar wel mijn intentie, het feit dat ik het wil. Bentham daarentegen trekt zich van intenties of plichten niets aan en richt zich uitsluitend op de gevolgen van ons handelen, los van welke intentie ook. Elke handeling die het geluk van de mensheid doet toenemen, is een

³ Ik heb deze kwestie geanalyseerd voor de sportdienst van de VRT op de website van Sporza. Zie: http://www.sporza.be/cm/sporza/voetbal/Jupiler_Pro_League/091130_filosoof_over_goreux

goeie handeling, een slechte handeling werkt bijgevolg in de omgekeerde richting, namelijk een handeling die het geluk doet afnemen of pijn en lijden veroorzaakt. Elke handeling moeten we zo berekenen dat ze zoveel mogelijk geluk voor zoveel mogelijk mensen kan bewerkstelligen. Immers, Bentham ging ervan uit dat alle mensen het aangename (geluk) nastreven en het onaangename (pijn en lijden) vermijden. Ik vertel hier niets nieuws.

Terug naar de sport. De voetbalsport vertrekt doorgaans in eerste instantie vanuit een kantiaans schema. Het fluiten van een fout en het uitdelen van gele en rode kaarten is veelal gebaseerd op de intentie om iemand te raken, om een bal met de hand te spelen, om doelbewust een tegenstander te kwetsen, et cetera. Iemand die onbedoeld een andere speler kwetst, zullen we veel minder streng beoordelen dan wanneer iemand met slechte intenties een overtreding begaat. Op die bewuste Witsel-zondagavond werd zeer duidelijk uitgegaan van dit schema: de schuldenaar had doelbewust zijn tegenstander gekwetst, daarom was hij een slecht mens die een zware straf verdiende, en vooral, daarom was er nood aan meer ethiek.

Wat enkele maanden later gebeurde, was een fout van dezelfde orde. Wat ook de uitleg van de betrokken speler was, de intentie zijn tegenstander zwaar te kwetsen, was duidelijk aanwezig. Zoals gesteld, de publieke reactie hierop was zeer lauw. Blijkbaar, zo vooronderstel ik, vonden de meesten onder ons dat het allemaal nog wel door de beugel kon, want waren de gevolgen immers niet vrij beperkt? Veel het deze keer niet allemaal reuze mee? Was er kortom wel echt nood aan ‘meer ethiek in de sport’, nu er geen nieuw been gebroken was?

Het heeft er alle schijn van dat de publieke reactie op gewelddaden in de sport en de roep om meer ethiek, sterk afhangt van de gevolgen van de geweldpleging. Immers, het verschil in de beide geschetste voorvallen zit niet zozeer in de intentie van de sporter en het onethische gedrag als zodanig, maar in de gevolgen van zijn daden. De roep om ethiek weerklinkt met name veel luider indien de gevolgen zwaar zijn, wat minstens doet uitschijnen alsof we bij onze reflecties over sport, verschillende ethische theorieën uitkiezen naargelang een casus zich voordoet. Komen we de ene keer woorden tekort om de slechtheid van één sporter te bespreken, dan haasten wij ons de andere keer om het gebeuren als een ongeluk te beschouwen en vooral niet over slechte intenties te praten; ten slotte zat er gewoon een enkel onder zijn voet.

4. Conclusie

Dat brengt ons opnieuw bij de kwestie van morele verontwaardiging en de vraag naar de wijze waarop sportethiek aan de orde is. Willen we ons in publieke discussies over sport niet beperken tot die verontwaardiging over bepaalde fenomenen en tegelijk de ogen sluiten voor andere, dan moeten we minstens de vraag opwerpen welke structurele

⁴ Ik heb het hier over de bekende uitspraak: ‘Du kannst denn du sollst’. In feite heeft Kant zelf nooit letterlijk deze uitspraak neergepend, wel is de volgende passus te lezen in zijn *Über den Gemeinspruch*: “Daß der Mensch sich bewußt ist, er könne dieses, weil er es soll: das eröffnet ihm eine Tiefe göttlicher Anlagen, die ihm gleichsam einen heiligen Schauer über die Größe und Erhabenheit seiner wahren Bestimmung fühlen läßt” (In: Werkausgabe von Wilhelm Weischedel, Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt, 1968, XI: A230).

plaats ethiek verdient aan het sportfirmament. Vanuit mijn wantrouwen omtrent het maatschappelijk inzetten van sportethiek, beschouw ik deze vraag als prioritair. Immers, roepen om meer ethiek klinkt altijd mooi, maar is zinloos indien je de aandacht ervoor niet structureel inbouwt. Tot nu toe wordt sportethiek vaak vrij opportunistisch ingezet naargelang de nood die zich ad hoc voordoet en lijkt die ethiek de rol van een luxe call girl te vervullen: bij dure diners mag ze even mee aanschuiven om het gezelschap op te fleuren, maar eens we ‘back to business’ keren, moet ze snel uit beeld verdwijnen.

Om dit *nadeel* om te buigen in een *nut* is er heel wat meer nodig dan mee te stappen in enkele symptoomdebatten over waarden en normen in de sport. Sportethiek gaat finaal om de vraag welke sport we wenselijk achten, welke waarden en normen we daarin weerspiegeld willen zien en hoe we denken deze ook af te dwingen. Deze vraag kunnen we niet ad hoc beantwoorden maar moet het resultaat zijn van een permanent ingebouwde publieke en academische discussie die vervolgens eventueel resulteert in duidelijke ethische codes, instanties die toezien op het naleven van die codes en het ontstaan van praktijken die deze codes ook waarmaken in het dagelijkse sportgebeuren. Indien ik hier de vraag heb gesteld naar het nut en nadeel van sportethiek, dan gaat het om deze kwestie: welke historie wil de sportethiek schrijven?

Ethiek krijgt wel eens het verwijt dat het ‘te laat’ komt omdat het vooral mijmert over reeds bestaande feiten, terwijl het volgens de critici beter zou moeten inspelen op het actuele. Deze kritiek snijdt hout tot op zekere hoogte, maar op vlak van sportethiek lijkt een rustige bezinning op gebeurde feiten en het opschorten van een ethisch oordeel af en toe best aangewezen. Indien ik terugkom op de beginvraag van deze tekst – wat kan het betekenen het dat ethiek zich kritisch buigt over sport en vanuit welke maatschappelijke plaats komt dit kritisch potentieel het best tot zijn recht –, dan kan het antwoord op deze vraag volgens mij nooit zijn in de gedaante van een ad hoc consultant. Indien we vanuit academisch-wetenschappelijke hoek of in de publieke sfeer nadenken over thema’s als een ‘zuivere sport’, ‘fair play’ of andere sportethische aangelegenheden, dan lijkt een permanent uitgebouwde reflectiekamer een *conditio sine qua non*. Zo niet komen we nooit verder dan een hedendaagse versie van de *philosophia ancilla theologiae*.

Literatuur

- DAVID, P. (2004) *Human rights in youth sport : a critical review of children’s rights in competitive sports*, Routledge.
- DERRIDA, J. (1996) *Geweld en metafysica*. Ingeleid en vertaald door Dirk de Schutter. Kampen, Kok Agora.
- DEVISCH, I., VERSCHRAEGEN, G. (2003) *De verleiding van de ethiek Over de plaats van morele argumenten in de huidige maatschappij*. Amsterdam: Boom.
- HEIDEGGER, M. (1998) *Zijn en Tijd*. Nijmegen, SUN.
- LOLAND, S. (2002) *Fair play in sport : a moral norm system*. London, Routledge.

- MATHIAS, M.B. (2004) The competing demands of sport and health: an essay on the history of ethics in sports medicine. *Clinics in Sports Medicine*, Apr. 23(2), 195.
- McNAMEE, M. (2007) Sport, ethics and philosophy; context, history, prospects. *Sport, Ethics and Philosophy*, 1(1), 1-6.
- MILL, J.S. & BENTHAM, J. (1987) *Utilitarianism and other essays*. London, Penguin Books.
- NIETZSCHE, F. (1998) *Oneigentijdse beschouwingen*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- PAWLENKA, C. (2005) The idea of fairness: A general ethical concept or one particular to sports ethics? *Journal of the Philosophy of Sport*, 32 (1):49-64.
- TAMBOER, J., STEENBERGEN, J. (2000) *Sportfilosofie*. Damon.
- TANNSJO, T. & TAMBURRINI, C. (2000) *Values in sport : elitism, nationalism, gender equality, and the scientific manufacture of winners*, Spon.